

Ensam barn på flykt i Sverige

Riitta Eriksson

I denna artikel diskuteras hur ensamkommande ny-anlända barn upplever sin livssituation i Sverige samt hur mottagandet anpassas till barnens behov. Barnen har under den första tiden ett tunt socialt nätverk, söker sig till sina landsmän och strävar efter att behålla sina kontakter med anhöriga på andra håll i världen. De har svårt att skapa relationer med jämnåriga svenskar och deras tillvaro präglas av ensamhet och otrygghet. Mottagandet kännetecknas ibland av en distans i relationen där socialarbetare drar sig för att ställa frågor. Att barn är tysta och inte vill berätta sin livshistoria kan bero på att tystnaden är ett sätt att hantera svåra upplevelser, förluster och separationer.

Kraftfulla åtgärder krävs för att göra barnen delaktiga i integrationsprocessen som innebär att barnen bemöts med tillit, trygghet, acceptans och delaktighet. Kunskapsinläring kan underlättas av att barnen har god kognitiv förståelse av undervisnings-språket och av att flera sinnen aktiveras. Det är viktigt att ta vara på deras samlade språkliga kompetens.

Nätbaserad undervisning kan spela en stor roll för att ge dem möjligheter att komma vidare i det svenska utbildningssystemet. För att komma in i samhället är det av vikt att behandla dessa barn som alla andra barn i Sverige och samtidigt tillgodose deras speciella behov avseende språk, kultur, bakgrund och erfarenheter.

Nyckelord: ensamkommande, transnationell, flerspråkighet, kognitiv förståelse, tillhörighet, integration.

Riitta Eriksson, Fil.dr., Leg. psykolog, forskare vid FoU Nordost, Stockholms län, Sverige. Hon flyttade till Sverige efter att ha tagit studenten. Hennes modersmål är finska.

Inledning

Denna artikel är en fördjupad analys av det material som återges i rapporten ”Ensam och flyktingbarn – barnet och socialtjänsten om den första tiden i Sverige” av Backlund et al. (2012). Ensamkommande barn, både asylsökande och barn som får uppehållstillstånd är en starkt växande grupp i dagens Sverige. Antalet barn som sökte asyl i Sverige ökade från 820 år 2006 till cirka 3600 år 2012 och fortsätter att öka. Sedan juli 2006 är ansvaret delat mellan stat och kommun. Tidigare ansvarade Migrationsverket både för asylprocessen och för boendet. Numera ansvarar socialtjänsten för boende, skolgång och hälsofrågor medan Migrationsverket ansvarar för asylprocessen.

Skälen till att barn och ungdomar lämnar sitt hemland är många och komplexa. Krig, förföljelse, någon nära anhörigs död, såväl bevittnat som självupplevt våld är vanliga orsaker. Det finns likheter men också skillnader mellan dagens ensamkommande barn och de 70 000 finska krigsbarn som flyttades till Sverige under åren 1939-1945 vilket har kallats för ”Världens största barnförflyttning” (Holm 1968; Lagnebro 1994). Av dessa 70 000 barn stannade cirka 7 000 efter kriget i Sverige medan majoriteten återvände till Finland (Kavén 2010). Enligt Matvejevna (1996) fanns 15 000 barn tre år efter kriget i Sverige. Skillnader i sifferuppgifter kan bero på att antalet angivits vid olika tidpunkter, att en del har blivit adopterade eller har av olika anledningar flyttat fram och tillbaka mellan länderna. Forskningsresultaten är mångtydiga och kan vara svåra att tillämpa i dagens situation eftersom man beaktar barnens behov och barnperspektivet på ett annat sätt än vid den tiden. När det gäller de finska krigsbarnen kom barn upp till tio år i grupper av flera hundra barn.

Nu kommer äldre barn (15–17 år) oftast ensamma, någon gång med yngre syskon. De flesta ensamkommande barn som flyr till Sverige kommer från Afghanistan och Somalia men också från Irak. År 2012 ökade antalet med drygt 50 procent jämfört med samma tid föregående år. De flesta kommer fortfarande från Afghanistan och Somalia, men andelen har ökat från länder som Albanien, Marocko, Algeriet och Syrien. (www.migrationsverket.se).

Hur upplever de ensamkommande barnen sin livssituation under den första tiden i Sverige? Hur beskriver företrädare för socialtjänsten sitt arbete med ensamkommande barn? Hur anpassas mottagandet till barnens behov, så som dessa kommer till uttryck i deras beskrivningar? Detta är några av de frågor som ställs i en treårig studie av ensamkommande barn (Backlund et al. 2012), genomförd av tre forsknings- och utvecklingsenheter i Stockholms län (FoU Nordost, FoU-Nordväst och FoU-Södertörn), med delfinansiering från Europeiska flyktingfonden. Studien bygger på intervjuer med 28 barn och 42 socialarbetare. Cirka hälften av barnintervjuerna genomfördes med hjälp av tolk.

Att fly till ett främmande land

Vad innebär det för barnen att lämna sitt land med nära relationer, språk, kultur samt levnadssätt och fly till ett främmande land, en främmande miljö, där människor talar ett språk de inte förstår och har ett levnadssätt de inte är vana vid? Uppbrottet kan vara oväntat eller planerat (Eide 2005). Beslutet att fly har i många fall tagits av vuxna och kommit som en överraskning för barnen. Då har barnen inte alltid förstått varför de flytt. I andra fall har de varit delaktiga i beslutet. Flera uttalanden visar att svåra förhållanden med rädsla, diskriminering eller förföljelse har varit anledningen till flykten.

Släktingar i andra delar av världen har i vissa fall hjälpt till att organisera barnens flykt. Ett mönster är att barnen accepterat de vuxnas beslut. Barnens beskrivningar innehöll uttryck som ”Man flyr inte sitt hemland om man inte har känt sig hotad... om man inte är tvungen till det”. ”Det här krigstillståndet och kaoset i Irak, det fanns en risk att jag en dag skulle bli kidnappad”. En 15-åring som kom tillsam-

mans med sin lillebror från Afghanistan berättar att innan de åkte fick han rådet av sin far att hela tiden vara vaken för att vägen kunde vara farlig. Vid intervjun säger pojken att hans lillebror är ”liten och gråter efter föräldrarna”. Han drömmer och har svårt att sova. Pojken säger att även han själv har mar-drömmar men han kan inte berätta det för sin lillebror.

Barnen relaterar sina förväntningar på livet i det nya landet till tidigare erfarenheter. De kopplar sina förväntningar på det nya landet till en önskan om att starta ett nytt liv under andra villkor och omständigheter än de varit vana vid. Före flykten saknade de flesta barn kunskap om Sverige. Många uttrycker förväntan, men upplever också sorgsenhet, osäkerhet och rädsla inför mötet med såväl de nya människorna som landet. Ett av de intervjuade barnen anger som skäl för flykten till Sverige att han sökte självständighet och acceptans oavsett etnisk och religiös tillhörighet. ”Jag letade efter frihet. Jag ville ha min frihet. Jag hörde att i Sverige brydde man sig inte om religion. Alla var lika, om man var kristen, muslim, jude, vad som helst. Folk accepterar en. Inte som i Libyen, där man blir behandlad som djur för att man är kurd.” När han ser tillbaka på den tid, då han vid nioårsålder tillsammans med sin familj lämnade Syrien och flyttade till Libyen, påpekar han att familjen hade problem även där. I Syrien kunde han inte uppge att han var både kurd och syrier. Förutom frihet önskar han acceptans och likabehandling i Sverige, men även här ifrågasattes hans identitet och ursprung i samband med att han sökte uppehållstillstånd. ”... jag väntade en och en halv månad för att göra språkprovet för att de ska se om jag bodde i Libyen eller... bekräfta varifrån jag kom.”

Den grundläggande och självklara rätten att få vara den man är som ifrågasattes redan i de länder han tidigare bott i ifrågasattes återigen. Många barn berättar att de i mötet med människorna i Sverige upplever rädsla, vilshenhet och utsatthet. En stor del vet inte ens vilket land de kommit till. Exempel på utsagor är ”Jag ville åka till ett annat land, jag pratade om USA, England, de två, men visste inte något om Sverige, Danmark, Norge, de som ligger närmast här.” ”Man hamnar i ett främmande land och känner sig som en främling.” Att känna sig som en främling är ett uttryck som en del barn använ-

der. Ett annat återkommande tema i barnens berättelser är ensamhet. Den första tiden innebär en fortsatt osäker resa, de vet inte vad som väntar, vad som händer och de har lite inflytande över sin situation och framtid. Få av barnen vi intervjuat har släktingar som väntat på dem i Sverige. Vid ankomsten till Sverige är kontakten med anhöriga i hemlandet eller på flykt ofta bruten. Det som barnen i sina beskrivningar lyfter fram som centralt är förutom ensamhet, ovisshet och oro, saknad, framför allt efter mamma. ”Min mamma förstår ingenting... att var är jag? Var bor jag? Är jag i Afghanistan, Pakistan, Iran, Italien?” (Backlund et al. 2012).

Hur skapa trygghet i att möta det okända?

Under den första tiden i Sverige söker barnen kontakt med människor från sitt eget land. Mötet med landsmän skapar såväl tillit som trygghet i den för många otrygga situationen i ett nytt land. Etniska markörer, symboler som särskiljer en grupp från en annan, till exempel språk och klädsel gör att de även söker kontakt med okända personer. ”Jag frågade en kvinna som jag hade sett på flygplanet. När vi var på Arlanda sa jag att jag var från Eritrea och frågade henne var jag skulle gå/.../. Jag träffade henne på gatan och såg att hon pratade mitt språk och då sa hon vart jag skulle gå och hon följde mig dit./---/ Hon gav mig sitt nummer och jag gav henne mitt så vi har pratat. Hon har ringt mig.” En del ungdomar säger att verbalt språk, kroppsspråk och utseende avgör om de vågar ta kontakt med främmande och visa kontakt- och hjälpbehov. En av pojkarna säger: ”... jag frågade alla som hade... svart hår, och det var en kille, han snackade kurdiska i telefonen, så jag väntade på honom, tills han slutade [att prata i] telefon. Sen frågade jag: ursäkta, är du kurd?’ - han bara - ’ja, jag är kurd’ och han var jättesnäll och han köpte biljett till mig, till Stockholm.”

Kontakten med landsmän är viktig, speciellt i början. I fortsättningen kan den bli ännu viktigare för att ha någon att identifiera sig med i en utsatt situation. Barnens föräldrar och anhöriga utanför Sverige är mentalt närvarande för barnen, trots att de är långt borta. De flesta barnen är angelägna om att ha kontakt med sina närstående var de än befin-

ner sig. Ofta är detta möjligt via mobiltelefon, SKYPE eller internet, men i en del fall är detta svårt eller omöjligt. Endast två av de 28 intervjuade barnen har återförenats med sin familj i Sverige. Även om barnen skulle vilja ha sina anhöriga här är det inte säkert att föräldern/syskonen vill eller får flytta till Sverige. En av ungdomarna åkte tillbaka för att hämta sin mamma och sina syskon från Iran men de ville inte flytta och lämna släkt och skapa ett nytt liv. De hade redan en gång tidigare bytt land genom att flytta från Afghanistan till Iran.

Kohli (2011) diskuterar de centrala begreppen trygghet, tillhörighet och framgång när det gäller ensamkommande barn som söker asyl i Storbritannien. Han anser att visserligen finns en del kunskap om betydelsen av trygghet och tillhörighet för dem som får permanent uppehållstillstånd, men däremot saknas det kunskap och förståelse när unga asylsökande skickas tillbaka från asyllandet (ibid.). De barn som fått avslag på sin asylansökan befinner sig i en särskilt svår situation. En av ungdomarna som fått flera avslag berättar att han i början av sin vistelse ringde en gång i veckan till sina föräldrar som både är gamla och sjuka men den senaste tiden har han inte fått någon kontakt med dem. Pojken säger att han mår psykiskt dåligt och fortsätter att berätta: ”Om jag ska bli tvingad att åka tillbaka, är det lika bra att få slut på det hela och begå självmord.” Trots önskan om läkar- och psykologkontakt säger han att han inte fått hjälp att boka tid. Under asyltiden anses inte heller terapi verkingsfullt, om något överhuvudtaget erbjuds är det stödsamtal.

Livet i exil

Barnens första tid i exil präglas av saknad och längtan, otrygghet, uppbrott och separationer från både anhöriga men också från vuxna och kamrater som de förlorat på resan eller här i Sverige. Deras möjlighet att fatta egna beslut är begränsad såväl vad gäller boende som skola. En tredjedel tillhör någon religiös eller etnisk minoritet i sitt hemland. Framförallt dessa barn reflekterar över omgivningens bemötande som kan kännetecknas av tillhörighet, ambivalens eller avvisande (von Greiff 2000). Tillhörighet på det individuella planet inne-

bär att höra till en grupp av människor med gemensamt ursprung, språk och kultur och en ny gemenskap i ett nytt land. Tillhörighet på det individuella planet innebär att de ensamkommande barnen bemöts, uppfattas och accepteras som den person de är. Tillhörighet handlar även om i vilken mån ungdomar förstår oskrivna koder och regler i det nya landet och i vilken mån de behärskar svenska språket. De flesta uppger att de blivit korrekt behandlade, men en del säger sig ha blivit särbehandlade och bemötts avvisande. En förutsättning för att kunna utveckla en tillhörighet är att det finns närhet i relationer och kontinuitet samt stabilitet, något som ofta fattas. Det finns å andra sidan uttalanden som visar att när ungdomar lever nära människor här, så växer tillit och nya, nära relationer skapas.

Tillhörighet utmärks av att ungdomarna blivit accepterade och inkluderade i en gemenskap med till exempel familjehemmets släkt och vänner. Ambivalens handlar om hur människor i omgivningen förhåller sig till ens person. Omgivningen kan ändra sin uppfattning eller sitt beteende beroende på information om exempelvis ursprung och identitet. Migrationsverket ändrade uppfattning och medgav asyl efter att språkprov genomförts och visat överensstämmelse med uppgiven identitet. Ett avvisande beteende visar sig i yttringar av att man inte hör till samt i yttringar av individuell diskriminering av enskilda individer samt främlingsfientlighet och till och med rasism. En del ungdomar uttrycker att de mött avvisande beteende i form av kränkande särbehandling på grund av hudfärg eller att de inte talar perfekt svenska, vad gäller språkriktighet och att tala utan brytning.

Av intervjun med en flicka, nio år vid ankomsten, märks det att hon är omtyckt bland sina vänner och har lätt att uttrycka sin åsikt i diskussioner. När hon vid uppföljningsintervjun i tolvårsålder utvecklar sina tankar framgår det att hon uppfattar att hon ibland behandlas annorlunda. "... ibland känns det som det är bara för att jag är såhär annorlunda och har mörk hud... att de kan bättre än vad jag kan för att de är svenskar, för det är rätt många som betar sig så... men du kan ju ingen svenska. Det är typ mer än hälften som säger att jag är bra på svenska." När det finns en risk att inte accepteras av omgivningen förstärker det känslan av utanförskap och exkludering. Å andra sidan underlättar omgivning-

ens acceptans integration som på individnivå innebär en ömsesidig process där både det ensamkommande barnet och de människor barnet kommer i kontakt med tar del i integrationsprocessen.

Att hitta balans mellan tillhörigheter

De ensamkommande barnen balanserar mellan olika tillhörigheter som på olika sätt och i olika grad tillgodoser deras behov av identifikation, samhörighet, stimulans och känsla av kompetens, delaktighet och sammanhang. Skapande av känsla av grupptillhörighet, samhörighet och identifikation sker förutom med nära släktingar och landsmän också med andra ungdomar i gruppboendet eller i skolan. Barnen har små möjligheter att knyta kontakter med svenska ungdomar i skolan och på fritiden medan barn i familjehem saknar i vissa fall kontakt med sin egen etniska grupp. Identitetsutveckling sker i en ömsesidig process mellan hur man uppfattar sig själv och hur andra uppfattar en.

För den självdefinierade identiteten av självuppfattning och upplevelse av att vara densamma över tid är barnens ursprung, uppväxt och tidigare erfarenheter viktiga. En del migranter och flyktingar har sedan de lämnat sitt hemland blivit medvetna om sin etniska tillhörighet i och med att de börjat jämföra sig själva med befolkningen i det nya landet (Ahmadi 1998). De ensamkommande barnen förefaller dock lämnas utan stöd och bekräftelse i sin identitetsutveckling och sitt eget förståelsearbete i förhållande till sina olika tillhörigheter. Deras bakgrund osynliggörs och det är oklart vilka vuxna som ska ta en föräldraroll (Backlund et al. 2012). Det är viktigt att bygga upp ett nätverk med formaliserat ansvar med nära relationer över tid kring ungdomarna, något som för många saknas eller är bräckligt i dagsläget.

Barn som flyr kan känna skuld över att få möjlighet att leva i exil. En del skickar pengar till anhöriga för att lätta på tacksamhetsskulden. Skuld känslor passiviserar och kan leda till skam. Känslor av skam förekommer på grund av händelser på resan eller i hemlandet, eller på grund av att ha tvingats lämna andra kvar i krig, våld och svält, vilket de inte kan förlåta sig själva. Dahlgren och Starrin (2004) skriver att känslor av skam är tecken på otrygga

och hotade sociala band, medan stolthet är tecken på trygga och säkra sociala band. Hos flyktingar kan känslor av skam och den smärta som skammen leder till trigga icke-verbala reaktioner, i form av dissociation som innebär att man avskärmar sig från de känslor som upplevelserna väcker. Det finns uttalanden om att barnen kämpar med känslor av skam, förknippade med känslor av underlägsenhet, otillräcklighet och språkligt underläge och att inte kunna göra anspråk på att få de grundläggande behoven tillfredsställda vad gäller tillgång till materiella ting som mobiltelefon och dator samt mat. Samtidigt med detta har de inte hunnit bygga upp sociala band, nära relationer och ett fungerande nätverk i det nya landet.

Trygga och säkra sociala band utgör en kraft som innebär att man har en inneboende förmåga att reglera närhet och distans till människor. Beskrivningarna innehöll uttalanden som visar att barnen har en förmåga att kombinera olika förhållningssätt för att tackla den nya tillvaron. De reflekterar över vad de förlorat och vad de vill behålla, samtidigt som de skapar nya relationer för att hitta balans mellan sina tillhörigheter. Det finns olika sätt att anpassa sig och förhålla sig till livet i det nya landet. Man kan ha en känsla av: tillhörighet och gemenskap med det ena landet eller med båda länderna, att inte fullt höra hemma någonstans eller en global, gränsöverskridande tillhörighet. Barnens beskrivningar innehöll uttryck som ”jag tillhör nu båda”, vilket visar att det finns behov av tillhörighet och gemenskap med båda länderna.

Att känna sig som hemma

Gemensamt för alla flyktingar är förlusten av ett hem (Papadopoulos 2002). Vad innebar det att känna sig som hemma? När har man kommit hem? Känslan av hem innehåller både fysiska och psykologiska dimensioner. Först när man förlorar sitt hem blir man ofta medveten om det, vilket sker när människor förlorar sitt hem och blir asylsökande och flyktingar. Papadopoulos (2002) lyfter fram upplevelsen av ett hem som en central del av vår identitet. Känslan av hem tycks i viss mån återskapas i barnens liv; de talar om gruppboenden och familjehem i termer av familj och föräldrar. Innehåll

av ett hem är ett resultat av stabilitet, trygghet och kontinuitet där relationer utvecklas. Papadopoulos talar om ”nostalgisk desorientering” som vid hemlöshet ofta leder till olika reaktioner som panik, depression, apati, misstänksamhet etcetera vilket lätt kan missförstås och patologiseras. Han förklarar att hemlöshet hos flyktingar i många fall snarare handlar om osäkerhet, otrygghet och existentiell ångest än trauma. När hem tas ifrån en i samband med flyktingskap och migration behöver hemlöshet ingå i familjens historia (ibid.).

En människa behöver inte förtjäna rätten av att vara hemma, en flykting däremot behöver kämpa för att få tillbaka sitt hem. Papadopoulos betonar vikten av att inkludera hem som psykologisk och psykoterapeutisk kategori i all terapeutisk behandling av flyktingar. Varje intervention som inte tar hänsyn till positivt potential av nostalgisk desorientering påverkar negativt bemästrande- och självläkningssmekanismerna hos individer, familjer och samhällen menar Papadopoulos (2002).

En del ungdomar vittnar om djupa trauman. När det gäller psykiska trauman finns det anledning att hålla isär en traumatisk händelse och en subjektiv upplevelse av trauma. En traumatisk händelse behöver inte nödvändigtvis leda till behov av terapi men med tanke på att många ensamkommande barn saknar eller har ett tunt socialt nätverk bör man vara uppmärksam på om de visar psykiska symtom. Om hjälp och stöd saknas ökar risken för utveckling av psykiska symtom.

Eiserman (2012) som länge arbetat som psykoterapeut på Röda Korsets Center för torterade flyktingar i Stockholm talar om ”en frusen sorg” som kan bestå under en lång tid om flyktingen inte får hjälp. För de som varit utsatta för tortyr inträder ett slags frusen reaktion där den torterade stänger av sina känslor. För att uthärda det outhärdliga kan den torterade tillgripa dissociation som försvar. Dissociation kan förstås som en icke-verbala reaktion på det traumatiska minnet där den traumatiserade personen flyr från de överväldigande affekterna som är knutna till detta minne. Denna frusna reaktion innebär en känslomässig och psykisk förlamning, en affektlöshet grundad i rädsla och fruktan som samtidigt är ett uttryck för frusen sorg. I terapin är det viktigt att återupprätta den affektiva länken mellan kropp och psyke (ibid.).

Ett mottagande med distans i relationen

Det innebär en utmaning för socialarbetarna att möta dessa barn med upplevelser av krig, våld och hot (Eriksson et al. 2010). Brister i kommunikation förekommer och kan bero på språksvårigheter, bristande tillgång till tolk eller på att barn inte vill ha tolk. De dilemman som tas upp av socialarbetarna i samtal om kommunikation med nyanlända flyktingbarn är att de ofta talar förbi varandra, att de får veta så lite om barnen och att det är svårt att ställa rätt frågor. Det är en utmaning att hitta sätt att nå barn med en annan språklig, social och kulturell tillhörighet, som utifrån sin bakgrund och situation skiljer sig ifrån de barn som socialtjänsten är van att arbeta med. Tänkbara orsaker till att man inte når varandra är att olika språklig, social och kulturell bakgrund innebär olika sätt att uttrycka tankar och känslor. Budskapet går inte fram, man menar olika saker fast man använder samma ord och begrepp eller att ord, begrepp och begreppens innebörd inte stämmer överens, och man har svårt att nyansera och att uppfatta nyanser i andraspråk.

Barnen kan också vara tystlåtna och inte vilja berätta sin livshistoria. Kohli (2006, 709) hänvisar till Melzak som utgår från ett psykoterapeutiskt perspektiv och som menar att ”krig tystar barn” och att tystnaden är ett sätt att handskas med djupa störningar i försök att överleva svåra förluster. Att krig gör att barn blir tysta och slutna hävdas också av Lagnebro (1993, 35) gällande finska krigsbarn. Kelly (2011) skriver att i många västeuropeiska länder förnekar man att tortyr överhuvudtaget existerar. Han anser att en orsak till att tortyroffer inte talar är att man inte lyssnar på dem. De kan tala om sina erfarenheter men blir ofta inte trodda. När man inte kan tala och föra samtal gäller det att hitta alternativa sätt att kommunicera - en socialsekreterare förespråkar att göra saker tillsammans med barnen för att de ska komma vidare i bearbetning av sin livsprocess.

Möjlighet till kulturell och språklig gemenskap betonas i olika grad av socialarbetare. Det är inte givet att de under asyltiden stöttar barnens försök att upprätthålla sina transnationella kontakter. Man menar att detta är Migrationsverkets ansvar, men också en uppgift för frivilliga organisationer. I organisationen saknas vägledning i att hantera dessa frågor. Enligt Gustafsson och Lindkvist

(2006) är kulturell ödmjukhet viktigare än kulturell kompetens i mötet med flyktingar och migranter. Med det menas att ha insikt och förståelse att det kan vara svårt att fullt ut förstå hur människor med olika kulturell och språklig tillhörighet tänker och känner. Ett ödmjukt samtalande, dialog med dem som kommer från andra länder kan leda till ömsesidig förståelse och konsensus.

Socialarbetarintervjuerna visar att ödmjukhet och respektfullhet har stor betydelse i och med att kunskaperna om barnens bakgrund, upplevelser och erfarenheter är knapphändiga. En del socialarbetare anser att de i sitt arbete begränsas av sina egna erfarenheter och referensramar. Krigsupplevelser och trauman är svåra att förstå eftersom man själv inte har växt upp under krig. En socialsekreterare säger: ”... det är jätteviktigt att vara ödmjuk inför vad de varit med om och vilken kultur, vilken religion de tillhör... och samtidigt vara väldigt tydlig med vad vi kan göra, vad är vårt ansvar.” Studien visar att det pågår ansträngningar från socialtjänstens sida att möta dessa barns behov. Det förefaller dock som om barnen ofta lämnas ensamma att hantera sina svårigheter. Frågornas komplexitet ställer nya, förändrade krav på såväl socialtjänst som samhälle (Eriksson et al 2010; Backlund et al. 2012).

I terapeutiskt arbete är det viktigt att man är medveten om den egna kulturen och hur den påverkar ens värderingar och tankar (Eiserman 2012). Det som också är viktigt är att vara medveten om det oförutsedda och kunna gå utanför sina egna referens- och föreställningsramar samt ha en öppenhet i strävan efter ömsesidig förståelse. Det är nödvändigt att behandla de ensamkommande barnen som alla andra barn i Sverige och samtidigt ta hänsyn till deras behov vad gäller språk, kultur, religion, bakgrund och erfarenheter (jfr Anis 2008).

Språken som resurs och rättighet

Det egna språket, modersmålet, är det/de språk vi föds in i. Ett språk är något vi är och något vi lever i, oavsett om vi för tillfället talar det eller ej. ”Som individ riskerar man att förlora en del av sig själv om man inte tillåts bejaka sin språkliga och/eller kulturella identitet” (Jonsson 2008, 144). De ensamkom-

mande nyanlända barnen kan inte bara ett språk, ungefär en tredjedel av dem har kunskaper i två eller flera språk vid ankomsten. ”Min mamma pratar kaldanska och min pappa pratar syrianska. Så jag kan prata båda. Men mest pratade vi arabiska hemma.” Förutom att föräldrarna har talat var sitt språk med barnet har de använt ytterligare ett språk i hemmet, så att barnet har blivit trespråkigt. Ett annat sätt att bli flerspråkig förmedlar en 16-åring som talar dari som modersmål. ”Jag har lärt mig prata persiska... utanför skolan.”

Barnens uttalanden visar att språkkunskaper i deras eget/egna språk inte uppskattas, vare sig i skolan eller i det övriga samhället. De ensamkommande får sällan den modersmålsundervisning och studiehandledning på modersmålet som de har rätt till både i grundskolan och i gymnasieskolan. Vanligt uttryck i intervjuerna är: ”Det finns ingen som har hemspråksundervisning i vår skola.” Ämnesundervisning i och studiehandledning på modersmålet saknas i huvudsak enligt såväl intervjuerna med barn som med socialarbetare. Det förekommer att modersmålsundervisning ges på ett annat språk än barnets modersmål; undervisning kan ges på persiska fast barnet har dari som sitt modersmål. ”Jag förstår inte mycket vad han [läraren] säger”, säger en av pojkarerna.

Anledningen till att skolan inte organiserar modersmålsundervisning är enligt intervjuerna förutom resursbrist att det saknas behöriga lärare. I vissa kommuner har man inte tillräckligt många (fem) barn som krävs för att organisera undervisning. En del barn säger att de redan kan språket, att de har någon i sin närhet som talar språket så att de inte behöver modersmålsundervisning. Däremot önskar de flesta studiehandledning på sitt modersmål. En anledning till att behålla kunskaper i ens eget modersmål är förutom identitetsutveckling den ökande globaliseringen. De flesta intervjuade ungdomarna säger att de vill stanna i Sverige men vad vet vi om världsläget om 20-30 år? Då kan situationen i världen ha förändrats så att de kan och vill återvända, eller vill flytta någon annanstans där de har nytta av sina språkkunskaper.

I mötet med människorna i Sverige är barnen och ungdomarna måna om att lära sig oskrivna koder och regler om beteende. De navigerar mellan det de är vana vid och det nya genom att hela ti-

den modifiera och korrigera färdriktningen i sitt liv och i mötet med sin omvärld för att smälta in i sin omgivning. Att inte kunna landets språk innebär att man inte kan göra sig förstådd. En del avvaktar: ”Jag kunde inte fråga någonting, jag kunde inte språket. Jag kunde inte kommunicera på något sätt.” En annan säger: ”Mina ögon var... stängda. Jag kunde inte läsa, jag kunde inte prata med någon.” Barnen ställer sig undrande när de försöker göra sig förstådda på svenska och de undrar huruvida människor överhuvudtaget vill ha kontakt. En 15-åring säger: Ofta känner jag mig ensam och folk pratar inte med mig och det är inte så lätt. En annan som kom som 17-åring till Sverige berättar att han trodde att inläring av svenska skulle gå mycket snabbt. Han säger: ”Alltså det här med språket, det räcker inte med ett år. Om man lär sig ett nytt språk tar det fem år, kanske sex år.” Att uppnå djupare, abstrakta, kognitiva färdigheter tar ofta fem till sju år medan att uppnå kommunikativa färdigheter; att tala och kommunicera, går betydligt fortare och tar i vanliga fall ett halvår till ett par år för ungdomar som i övre tonåren kommer till Sverige (Cummins & Swain 1986).

När barn som kommit i 15-17 årsålder huvudsakligen undervisas på sitt andraspråk, svenska innebär det ofta att kunskapsnivån blir låg. Deras kunskaper blir ungefärliga - inte exakta. Inläringen skulle underlättas om undervisningen skedde på ett språk som ungdomarna har god kognitiv förståelse för (Eriksson 2002). Ungdomar som får undervisning i och på sitt modersmål lyckas också bättre i svenska och i övriga ämnen än de som enbart undervisas på svenska (Eriksson 1994). Det kan vara fördelaktigt om man i undervisningssituationen tar hänsyn till barnens samlade språkliga kompetens och tar hjälp av andra flerspråkiga barn i gruppen som kan förklara. Detta innebär att de flerspråkigas språkliga resurser ses utifrån en integrerad tvåspråkighetsnorm då man kan bedöma hur deras samlade språkliga kompetens och potential används (Lindberg 2002). Ett annat sätt vore att använda sociala medier via nätet i språkundervisningen. Ofta finns skillnader mellan barn både beträffande ålder, kunskaper, färdigheter och geografiskt läge. Då skulle distansundervisning och användande av grupper i nätet möjliggöra delande av kunskaper. I kunskapsinhämtning skulle även kompensatoris-

ka strategier kunna användas genom inläring via flera sinnen och muntliga genomgångar med förklaringar på det/de språk ungdomarna förstår. Man kan förmoda att de ensamkommande barnen i så fall skulle ha bättre möjligheter att komma vidare i det svenska utbildningssystemet.

Att komma in på gymnasieskolan

Många barn och ungdomar som kommer ensamma till Sverige hinner inte få godkända betyg från grundskolan så att de kan komma in på gymnasieskolan. Nyanlända ungdomar som vid ankomsten är i tonåren får självklart färre antal år att nå de nationella målen. 37 procent av utrikesfödda ungdomar saknar gymnasiebehörighet när de går ut årskurs nio (Skolverket 2010). Några orsaker till detta är: det tar fem till sju år att uppnå kognitiva färdigheter att kunna ta till sig skolans undervisning vid ankomst i senare tonåren (Cummins & Swain 1986). För de sent anlända som får studera på sitt andraspråk med bristfälliga kognitiva kunskaper blir det extra svårt att ta till sig information. Trots att undervisning i hemspråk/modersmål har bedrivits i 35 år i Sverige får de flesta ungdomar varken undervisning i modersmålet eller studiehandledning på modersmålet. Många stannar alltför länge i förberedelseklass och IVIK (introduktionsutbildning för nyanlända) där undervisningen fokuserar på studier i och på svenska. Längden på vistelsen i dessa klasser är ofta ett till två år, ibland upp till fyra år (Brendler-Lindqvist & Hjern 2010).

De flesta ensamkommande ungdomarna uppnår inte godkända betyg i tillräckligt många ämnen (8 för yrkesprogrammen och 12 för högskoleförberedande programmen) för att komma in på gymnasieskolan. Enligt KSL (2012) gick bara tre av 80-90 ungdomar vidare. En anledning till detta var att de endast fått läsa ett par ämnen i grundskolan. Frågan är hur det resterande 80-talet ungdomar ska kunna erbjudas möjlighet till vidareutbildning.

Att gå vidare i utbildningssystemet

Det finns en risk att många ensamkommande barn utan gymnasieutbildning hamnar utanför det vida-

re svenska utbildningssystemet. Kraftfulla åtgärder krävs för att komma till rätta med problemen. Sammanfattningsvis gäller det att underlätta för de ensamkommande barnen

- att behålla och utveckla sina språkkunskaper i den mån det är möjligt
- att behålla och utveckla sina språkkunskaper i en globaliserad värld
- se på barnens språkliga resurser utifrån en integrerad tvåspråkighetsnorm
- att använda sociala medier i språkundervisning
- att komma in i det svenska utbildningssystemet och gå vidare in på arbetsmarknaden
- att komma in i samhället och bli delaktiga i integrationsprocessen genom att behandla dem som alla andra barn och samtidigt tillgodose deras speciella behov vad gäller språk och kultur, bakgrund och erfarenheter. En verklig, lyckad integration karaktäriseras av att barnen bemöts med tillit och trygghet, acceptans och delaktighet.

Referenser

- Ahmadi, Nader (1998): Om jaguppfattningens betydelse för tolkning av sociala normer. I: Nader Ahmadi (red.), *Ungdom, kulturmöten, identitet*. Stockholm: Liber AB.
- Anis, Merja. (2008): *Sosiaalityö ja maahanmuuttajat. Lastensuojelun ammattilaisten ja asiakkaiden vuorovaikutus ja tulkinnat*. Väestöliitto. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja. D 47/3008.
- Backlund, Åsa, Eriksson, Riitta, von Greiff, Katarina & Åkerlund, Eva-Marie (2012): *Ensam och flyktingbarn – barnet och socialtjänsten om den första tiden i Sverige*. Forskningsrapport 2012:1. FoU-enheterna i Stockholms län.
- Brendler-Lindqvist, Maria & Hjern, Anders (2010): *Reception of asylum seeking and refugee children in the Nordic countries – The Swedish report*. Report Updated 26.11.2010.
- Cummins, Jimmy & Swain, Merrill (1986): *Bilingualism in Education. Aspects of Theory, Research and Practice*. London: Longman.
- Dahlgren, Lars & Starrin, Bengt (2004): *Emotioner i vardagsliv & samhälle – en introduktion till emotionssociologi*. Lund: Liber.
- Eide, Ketil (2005): *Tvetydige barn. Om barnmigranter i et historisk komparativt perspektiv*.

- Universitetet i Bergen, det samfunnsvitenskaplige fakultet: Sociologisk institutt.
- Eiserman, Kerstin (2012): "Som psykoterapeut går det inte att vara neutral". Psykologtidningen nr 3. Sveriges psykologförbund. 4–9.
- Eriksson, Riitta (1994): Biculturalism in Upper Secondary Education. The Long Term Effects of Finnish Language Programs on Students' Educational Careers – A Swedish Case Study. Stockholm University: Institute of International Education.
- Eriksson, Riitta (2002): "Tvåspråkighet ger goda resultat." Sydsvenska Dagbladet. 21.1.2002.
- Eriksson, Riitta, von Greiff, Katarina, Sjöberg Backlund, Åsa & Åkerlund, Eva-Marie (2010): Hur ska barnen bemötas? Invandrare & Minoriteter, nr 5–6, 35–39
- Gustafsson, Lars H & Lindkvist, Annika (2006): Lyckselemodellen. I: Cecilia Malmström (red.) Satsa på barnens vardagsmiljöer – mottagande och introduktion av flyktingbarn och ungdomar. Rädda Barnen. Allmänna Barnhuset 2006:3.
- Holm, Nils F. (1968): Finlands sak var vår. Strängnäs: Tomas förlag AB.
- Jonsson, Carla (2008): Språkutvecklande ämnesundervisning: exempel från moderna språk. I: Inger Nordheden & Arja Paulin (red.) Att äga språk. Språkdidaktikens möjligheter. En antologi om och för lärare i skolan. Stockholm: Stockholms universitets förlag.
- Kavén, Pertti (2010): Humanitaarisuuden varjossa. Poliittiset tekijät lastensiiroissa Ruotsiin soittienne aikana ja niiden jälkeen. Helsingin yliopisto. Humanistinen tiedekunta.
- Kelly, Tobias (2011): This Side of Silence: Human Rights, Torture, and the Recognition of Cruelty. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.
- Kohli, Ravi K. S. (2006): The Sound of Silence: Listening to What Unaccompanied Asylum-seeking Children Say and Do Not Say. British Journal of Social Work 36, 707–721.
- KSL (2012): Ensamkommande barn i Stockholms län. Samordning av kommunstöd och kommunsamarbete. KSL: Kommunförbundet Stockholms län.
- Lagnebro, Lillemor (1994): Finska krigsbarn. Umeå universitet: Institutionen för socialt arbete.
- Lindberg, Inger (2002): Myter om tvåspråkighet. Språkvård nr 4, 1-6.
- Matvejevna, Siiri (1996): Välkommen till Sverige – Boken om de finska krigsbarnen. Köpenhamn: Akaki Books.
- Papadopoulos, Renos K. (2002): Refugees, home and trauma. In: Renos, K. Papadopoulos (eds.) Therapeutic Care for Refugees. No Place Like Home. London: Karnac, 9–40.
- von Greiff, Katarina (2000): Adopterade från Latinamerika - deras uppfattningar om sina uppväxtvillkor, sin livssituation och Sverige som socialisationskultur. Stockholms universitet: Pedagogiska institutionen. www.Migrationsverket.se. Läst 14.7.2012.

